

СУБ'ЄКТИ ПРОТИМІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Ботнаренко О. М.

Проблема забруднення вибухонебезпечними предметами є актуальною для будь-якої країни, що пережила активні бойові дії. Україна сьогодні є найбільш замінованою територією у світі, що створює серйозні загрози для населення, інфраструктури та довкілля. Внаслідок збройної агресії значна частина території України забруднена мінами, нерозірваними боєприпасами та саморобними вибуховими пристроями, що ускладнює безпечне ведення сільського господарства, відновлення промисловості та повернення громадян до нормального життя.

У статті розглянуто систему протимінної діяльності в Україні, її правові основи, суб'єктний склад та ключові завдання. Зокрема, проаналізовано нормативно-правові акти, які регулюють діяльність у сфері гуманітарного розмінування, а також визначено компетенцію державних органів, що відповідають за реалізацію протимінних заходів. Автор досліджує питання координації роботи між державними органами, міжнародними партнерами та неурядовими організаціями, які беруть участь у процесі очищення територій від вибухонебезпечних предметів.

Окрему увагу приділено проблемним аспектам законодавчого регулювання, таким як недостатня узгодженість між національним законодавством та міжнародними стандартами протимінної діяльності, відсутність чітких механізмів фінансування робіт з розмінування та потреба у створенні єдиної інформаційної системи моніторингу забруднених територій. Аналізуються також виклики, пов'язані з підготовкою та забезпеченням кваліфікованих кадрів для проведення гуманітарного розмінування, використанням сучасних технологій у процесі ідентифікації та знешкодження вибухонебезпечних предметів.

Дослідження акцентує увагу на необхідності удосконалення адміністративно-правового механізму для ефективного очищення територій від вибухонебезпечних предметів та забезпечення безпеки громадян. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-правової бази, підвищення рівня координації між усіма учасниками процесу та залучення міжнародного досвіду для прискорення розмінування територій України.

Ключові слова: протимінна діяльність, розмінування, суб'єкти протимінної діяльності.

Botnarenko O. M. Actors of anti-mine activity in Ukraine

The problem of explosive contamination is relevant for any country that has experienced active hostilities. Today, Ukraine is the most heavily mined country in the world, which poses serious threats to the population, infrastructure and the environment. As a result of the armed aggression, a large part of Ukraine's territory is contaminated with mines, unexploded ordnance, and improvised explosive devices, making it difficult to safely conduct agriculture, restore industry, and return citizens to normal life.

The article examines the system of mine action in Ukraine, its legal framework, actors and key tasks. In particular, the author analyzes the legal acts regulating humanitarian demining and defines the competence of state bodies responsible for the implementation of mine action. The author examines the issues of coordination between government agencies, international partners and non-governmental organizations involved in the process of clearing territories from explosive hazards.

Particular attention is paid to problematic aspects of legislative regulation, such as the lack of coordination between national legislation and international mine action standards, the lack of clear mechanisms for financing demining, and the need to create a unified information system for monitoring contaminated areas. The study also analyzes the challenges related to the training and provision of qualified personnel for humanitarian demining, the use of modern technologies in the process of identifying and disposing of explosive ordnance.

The study emphasizes the need to improve the administrative and legal mechanism for effective clearance of territories from explosive ordnance and ensuring the safety of citizens. Recommendations are proposed to improve the regulatory framework, increase the level of coordination between all participants in the process and attract international experience to accelerate the demining of the territories of Ukraine.

Key words: mine action, demining, mine action actors.

Постановка проблеми. Проблема забруднення вибухонебезпечними предметами є актуальною для будь-якої країни на території якої ведуться (велися) активні бойові дії чи на етапі її післявоєнного відновлення. Незважаючи на міжнародні

зусилля щодо запобігання використанню наземних мін, ними всіяно багато територій у 70 країнах світу [1]. Не оминула ця проблема і Україну. За інформацією МЗС України, якщо в результаті першої хвилі російської збройної агресії проти України у 2014 році очистки потребувало близько 16 тисяч квадратних кілометрів Луганської та Донецької областей, то сьогодні, йдеться вже про 174 тисячі квадратних кілометрів потенційно забруднених територій. За експертними оцінками через війну росії проти України та масові порушення російськими військами норм міжнародного права на цей час Україна є найбільш замінованою територією світу, випереджаючи попередніх «лідерів» - Афганістан та Сирію [2].

Відповідно матеріалів доповіді Верховного комісара об'єднаних націй, лише за період з 01 лютого до 31 липня 2023 р. міни та інші вибухонебезпечні предмети стали причиною загибелі 70 цивільних осіб і поранень 248 цивільних осіб (254 чоловіків, 25 жінок, 25 хлопчиків, 7 дівчаток, а також 7 дорослих, стать яких ще не вдалося встановити). Кількість жертв серед цивільних осіб залишилася приблизно на тому ж рівні, який був зафіксований у попередні шість місяців [3, с. 14].

У свою чергу, тривалість та інтенсивність бойових дій, типи та характеристики зброї, що використовувалися сторонами конфлікту, кліматичні та погодні умови, особливості ландшафту місцевості, типи ґрунтів, рослинність, наявність та кількість кваліфікованого персоналу, доступність спеціалізованого протимінного обладнання, нормативно-правове забезпечення та ряд інших чинників впливають на формування підходів організації розмінування чи безпосередньо системи такої діяльності.

Система діяльності, в класичному термінологічному розумінні поняття «система» є «сукупністю елементів, певним чином пов'язаних і взаємодіючих між собою для виконання заданих цільових функцій» [4, с. 11]. Одним із таких елементів системи є її суб'єкт.

Огляд останніх досліджень. На сьогодні, проблематика протимінної діяльності залишається малодослідженою незалежно від конкретної галузі знань. Найчастіше це питання опрацьовувалося з позиції воєнних наук, зокрема в наукових працях Б. Воревича, В. Ковалю, М. Комісарова, О. Мацько, правова складова досліджувалась Р. Кірінім, методологічна - Г. Федоренком, Г. Фесенком, В. Харченком. Однак, з метою пошуку оптимальних шляхів вирішення, надзвичайна практична важливість наукового дослідження проблематики

очищення території України від вибухонебезпечних наслідків війни потребує набагато більшої уваги наукової спільноти.

Тож метою статті є забезпечення передумов систематизації правових основ протимінної діяльності в Україні в її суб'єктній частині. Відповідь на це важливе питання дасть змогу визначити органи, установи, організації тощо, що покликані забезпечувати протимінну діяльність.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до п. 12 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні», протимінна діяльність - заходи, що проводяться з метою забезпечення національної безпеки та спрямовані на зменшення соціального, економічного та екологічного впливу вибухонебезпечних предметів на життя та діяльність населення [5].

Загалом, система протимінної діяльності включає в себе, цілі та засади діяльності, складові, об'єкти і суб'єкти, інституції та засоби її забезпечення, функціональну та організаційну визначеність.

Основними цілями протимінної діяльності в Україні відповідно до ч. 1 ст. 3 зазначеного вище Закону є зменшення ризиків, які можуть виникати внаслідок підризу вибухонебезпечних предметів, до безпечного для життя і здоров'я населення рівня, що дасть змогу використовувати природні ресурси очищених від вибухонебезпечних предметів територій у господарських цілях; мінімізація та відвернення загроз настання нещасних випадків від несанкціонованого поводження з вибухонебезпечними предметами; зниження соціальної напруженості серед населення, яке проживає на територіях або поблизу територій, забруднених вибухонебезпечними предметами; збереження і забезпечення відтворення унікальних екосистем у межах територій, забруднених вибухонебезпечними предметами, без залучення додаткових інвестицій [5].

Протимінна діяльність забезпечується відповідними суб'єктами до яких належить держава, в особі її інститутів (міністерства, відомства тощо), а також підприємства, установи й організації як державного, так і приватного сектора економіки.

Так, ч. 2 ст. 6 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» передбачено, що суб'єктами протимінної діяльності є:

- 1) національний орган з питань протимінної діяльності;
- 2) уповноважені органи виконавчої влади у сфері протимінної діяльності, місцеві державні

адміністрації та органи місцевого самоврядування;

3) центр протимінної діяльності та центр гуманітарного розмінування;

4) оператори протимінної діяльності [5].

Слід звернути увагу, що наведена законодавча норма не виокремлює фізичну особу, як самостійного суб'єкта протимінної діяльності.

В межах реалізації цілей діяльності, суб'єкти протимінної діяльності здійснюють заходи в межах її основних складових, зокрема:

1) інформування про небезпеки від вибухонебезпечних предметів та навчання з попередження ризикам, пов'язаним із вибухонебезпечними предметами;

2) розмінування (гуманітарне розмінування);

3) надання допомоги постраждалим особам та здійснення заходів щодо їх реабілітації;

4) знищення надлишкових боєприпасів, боєприпасів непридатних для подальшого використання та зберігання, а також боєприпасів, що підлягають знищенню відповідно до міжнародних зобов'язань;

5) агітаційно-просвітницька робота щодо незастосування протипіхотних мін [5].

Враховуючи наведене вище, можна визначити, що **суб'єктами забезпечення протимінної діяльності** є законодавчо-визначена система відокремлених органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, юридичних осіб публічного та приватного права і громадських об'єднань, наділених повноваженнями за напрямом забезпечення національних інтересів у сфері протимінної діяльності, що полягають у забезпеченні безпеки населення та його життєдіяльності; мінімізації негативного впливу вибухонебезпечних предметів на довкілля та господарську діяльність, їх знешкодження, вилучення, знищення та утилізація; запобіганні виникненню надзвичайних ситуацій, пов'язаних із небезпекою вибухонебезпечних предметів, загибелі та травмуванню людей внаслідок таких подій; забезпеченню гарантій реалізації права людини і громадянина на достовірну інформацію про наявність загрози для життя і здоров'я на територіях та об'єктах, забруднених та (або) імовірно забруднених вибухонебезпечними предметами; додержанні та виконанні міжнародних зобов'язань у сфері протимінної діяльності.

До основних ознак суб'єктів протимінної діяльності можна віднести:

1) суб'єктом протимінної діяльності може бути лише орган державної виконавчої влади, орган

місцевого самоврядування, юридична особа публічного (приватного) права чи громадське об'єднання;

2) системність, яка полягає в тому, що останні об'єднанні метою - забезпечення безпеки населення від ризиків пов'язаних з поводженням з вибухонебезпечними предметами;

3) наділення публічних інституцій відповідним правовим інструментарієм, необхідним для реалізації заходів протимінної діяльності;

4) взаємозалежність, взаємодія і координація всіх суб'єктів для досягнення мети протимінної діяльності;

5) створення для сприяння реалізації функцій держави в частині забезпечення національної безпеки;

6) чітка правова регламентація діяльності із визначенням відповідної компетенції кожного окремого суб'єкта щодо реалізації заходів протимінної діяльності.

Ключовим суб'єктом протимінної діяльності є держава, від імені якої діють її органи, і саме від держави залежить побудова адміністративно-правової системи регулювання відносин у вказаній галузі.

Ст. 23 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» для організації координації діяльності міністерств, інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств та організацій незалежно від форми власності (крім тих, що належать до сфери управління міністерств та інших центральних органів виконавчої влади), що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності, Кабінет Міністрів України утворює міжвідомчий допоміжний орган - Національний орган з питань протимінної діяльності (далі - Національний орган), який діє за колегіальним принципом під головуванням Міністра оборони України, реалізуючи заходи в межах таких завдань:

- життє разом з центральними органами виконавчої влади заходів щодо формування та забезпечення реалізації державної політики у сфері протимінної діяльності та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань України у сфері протимінної діяльності;

- координація протимінної діяльності, яка провадиться міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади та операторами протимінної діяльності;

- організація розроблення та впровадження національних стандартів протимінної діяльності відповідно до міжнародних стандартів протимінної

діяльності, правил та процедур щодо управління операціями у сфері протимінної діяльності;

– надання рекомендацій щодо залучення відповідними суб'єктами протимінної діяльності операторів протимінної діяльності [5].

Крім того, ч. 2 ст. 23 зазначеного вище Закону передбачено, що після відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно визнаного державного кордону за рішенням Кабінету Міністрів України головування у національному органі з питань протимінної діяльності передається керівнику міністерства, яке забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи.

У свою чергу, відповідно до ст. 6 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» забезпечення формування політики може бути покладено лише на центральний орган виконавчої влади, що має статус Міністерства.

Відповідно до статті 18 Закону України «Про національну безпеку України» Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику в тому числі у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності [6].

Таким чином, повноваження з головування в Національному органі, за умов зазначених вище, повинні бути передані Міністрові внутрішніх справ України.

Водночас, слід звернути увагу на наявність законодавчої колізії в частині передачі зазначених вище повноважень на рівні підзаконних актів. Відповідними рішеннями уряду здійснено розмежування функцій Міністерства внутрішніх справ України та Державної служби України з надзвичайних ситуацій в частинах формування та реалізації державної політики за напрямками.

Відповідно до Положення Про Міністерство внутрішніх справ України, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 р. № 857, Міністерство внутрішніх справ України (далі - МВС) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України та є головним органом

у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сферах, в тому числі, цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності.

У свою чергу, відповідно до Положення Про Державну службу України з надзвичайних ситуацій, затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 16.12.2015 р. № 1052, реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі - ДСНС), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України.

Таким чином, з аналізу змісту вказаних вище підзаконних нормативно-правових актів, в частині розподілу повноважень між МВС та ДСНС, прослідковується їх невідповідність нормативно-правовому акту вищої юридичної сили, а саме ст. 18 Закону України «Про національну безпеку України». Вища юридична сила закону полягає у тому, що всі підзаконні нормативно-правові акти приймаються на основі законів та за своїм змістом не повинні їм суперечити, а відтак, у випадку суперечності норм підзаконного акта нормам закону необхідно застосовувати норми закону, оскільки він має вищу юридичну силу.

Колізія норм права в цій частині створює невизначеність і плутанину, може ускладнити дотримання законів і правил, а також викликати суперечки та невизначеність у правовому статусі певних процесів. Що в свою чергу тягне потенційні ризики порушення прав та інтересів інших суб'єктів протимінної діяльності, адже разом з передачею повноважень головування, змінюється і відповідний структурний підрозділ, який виконує функції секретаріату національного органу з питань протимінної діяльності.

В свою чергу саме секретаріат, здійснює організаційне, інформаційне та аналітичне забезпечення діяльності національного органу з питань протимінної діяльності, координацію діяльності

центру протимінної діяльності та центру гуманітарного розмінування, та узагальнення заходів з управління інформацією у сфері протимінної діяльності центральних органів виконавчої влади.

Убачається, що для недопущення плутанини в ході правозастосування необхідним є внесення змін до ряду нормативно-правових актів в частині конкретизації чи розмежування функцій відповідних органів державної влади, що формують та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій тощо.

Національне законодавство регулює умови створення і діяльності різних видів суб'єктів. У свою чергу, кожен вид має законодавче визначене правове становище.

Слід звернути увагу на залученість до сфери протимінної діяльності і інших органів виконавчої влади.

Станом на 01 жовтня 2024 року система центральних органів виконавчої влади складається з 82 органів, з яких:

- 19 міністерств;
- 25 служб;
- 6 інших центральних органів виконавчої влади, в тому числі зі спеціальним статусом;
- 15 агентств;
- 4 інспекції;
- 3 колегіальні органи.

Комплексний аналіз нормативно-правових актів, що врегульовують діяльність органів виконавчої влади дав можливість виокремити ряд органів, що відповідно до покладених завдань долучені до реалізації заходів з протимінної діяльності та характеризують їх прямими суб'єктами такої діяльності.

Загалом, відповідно до нормативно-правових актів, що регулюють діяльність міністерств (відомств) реалізація завдань з питань протимінної діяльності покладена на 13 міністерств та 8 інших центральних органів виконавчої влади (агентств, служб), зокрема:

1. Міністерство аграрної політики та продовольства України;
2. Міністерство внутрішніх справ України;
3. Міністерство економіки України;
4. Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України;
5. Міністерство з питань стратегічних галузей промисловості України;
6. Міністерство закордонних справ України;
7. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України;

8. Міністерство оборони України;
9. Міністерство освіти і науки України;
10. Міністерство охорони здоров'я України;
11. Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України;
12. Міністерство соціальної політики України;
13. Міністерство у справах ветеранів України;
14. Державна екологічна інспекція України;
15. Державна прикордонна служба України;
16. Державна служба України з надзвичайних ситуацій;
17. Державна служба України з питань геодезії, картографії та кадастру питань стратегічних галузей промисловості України;
18. Державна спеціальна служба транспорту;
19. Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України;
20. Національна поліція;
21. Національна соціальна сервісна служба України.

З метою вирішення питань місцевого значення функцію суб'єкта протимінної діяльності, в межах компетенції, також виконують місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. Вони, на нашу думку, повинні бути одним із ключових суб'єктів цієї сфери, оскільки відповідають за організацію та координацію робіт на рівні місцевих громад, забезпечуючи безпеку населення та створюючи умови для відновлення нормального життя в постраждалих від мін районах. Їхні завдання включають оцінку ризиків, проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, а також організацію процесу розмінування у співпраці з національними та міжнародними організаціями, що займаються цією проблемою.

Завдяки своїй безпосередній близькості до місцевих громад, місцеві адміністрації можуть оперативно реагувати на загрози та забезпечувати ефективну координацію між різними структурами, залученими до протимінної діяльності.

Крім того, після завершення процесу очищення території від вибухонебезпечних предметів операторами протимінної діяльності, відповідальність за безпеку цієї території передається місцевим державним адміністраціям або органам місцевого самоврядування. Це є важливим етапом, оскільки після передачі держава офіційно підтверджує безпеку території шляхом видачі сертифікату, який засвідчує відсутність ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами.

Такий сертифікат є юридичним документом, який закріплює за державою повну відповідальність

за безпеку на цій території. Відповідно, після видачі цього сертифіката, мешканці та організації можуть бути впевнені, що територія очищена від мін та інших вибухонебезпечних предметів, і її можна безпечно використовувати для різних видів діяльності, включно з відновленням інфраструктури, веденням господарської діяльності та життєзабезпеченням місцевого населення.

Окремими суб'єктами протимінної діяльності законодавець також визначив центр протимінної діяльності та центр гуманітарного розмінування.

Відповідно до ч. 2 ст. 25 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» центр протимінної діяльності є бюджетною установою, яка утворюється Міністерством оборони України і утримується за рахунок та у межах затверджених бюджетних асигнувань на відповідний рік, та ч. 2 ст. 25¹ цього ж закону центр гуманітарного розмінування є бюджетною установою, яка утворюється центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, а також гідрометеорологічної діяльності і утримується за рахунок та у межах затверджених бюджетних асигнувань на відповідний рік [5].

Водночас, наразі в Україні відповідними органами державної влади створено ряд юридичних осіб основні завдання і повноваження яких прямо перетинаються з завданнями та повноваженнями зазначених вище центрів протимінної діяльності та гуманітарного розмінування, зокрема:

- центр протимінної діяльності Державної спеціальної служби транспорту України Міністерства оборони України;
- центр розмінування військової частини А2641 Збройних Сил України;
- міжрегіональний центр гуманітарного розмінування та швидкого реагування Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- державний центр сертифікації Державної служби України з надзвичайних ситуацій;
- бюджетна установа «Центр гуманітарного розмінування» (засновник Господарсько-фінансовий департамент секретаріату Кабінету Міністрів України).

З огляду на зазначене, виникає певна плутанина, адже не дивлячись на наявність чіткої норми закону щодо існування визначених

суб'єктів протимінної діяльності з покладанням на них конкретних завдань та повноважень, державою створено розпорошену систему наділених адміністративними повноваженнями структур (установ, організацій тощо), що суперечить організаційному принципу побудови апарату державного управління, який вбачає раціональний вибір суб'єктів управлінської діяльності.

Загалом, суб'єктів протимінної діяльності можна розділити на дві умовні групи. До першої належать суб'єкти, що здійснюють адміністративну функцію, до другої - безпосередньо виконавчу. Адміністративні та виконавчі функції в державному управлінні відіграють різні, але взаємопов'язані ролі.

У контексті протимінної діяльності, виконавчі функції включають проведення розмінування, інформування населення про ризики та виконання конкретних заходів щодо очищення територій. Ці функції виконуються операторами протимінної діяльності.

П. 10 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про протимінну діяльність в Україні» визначено, що оператори протимінної діяльності - уповноважені підрозділи центральних органів виконавчої влади, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, у тому числі міжнародні та іноземні, що залучаються до проведення заходів у сфері протимінної діяльності.

Це організації, що спеціалізуються на фізичному очищенні земель від мін, вибухонебезпечних предметів та інших залишків війни.

До суб'єктів протимінної діяльності, як різновиду господарської діяльності слід віднести організації будь-яких організаційно-правових форм та форм власності, у випадку реалізації своїх функцій як оператора протимінної діяльності.

Загалом, з урахуванням об'єктивних чинників, включаючи тривалу війну, очевидно, що система забезпечення протимінної діяльності в Україні потребує значної оптимізації. Для підвищення її ефективності необхідно чітко розмежувати повноваження та обов'язки кожного суб'єкта, що сприятиме уникненню дублювання функцій і покращенню взаємодії. Важливим є також залучення громадських організацій і місцевих громад до процесів протимінної діяльності, що вимагає забезпечення їх необхідними правовими інструментами. Варто запровадити нові механізми координації між державними установами, приватними операторами та міжнародними партнерами для посилення обміну інформацією та ефективнішої співпраці.

Література

1. The deadly legacy of landmines. UN News. 2023. URL: <https://news.un.org/en/story/2023/04/1135252>.

2. Публікація Міністерства закордонних справ України. Facebook. 04 квітня 2024 року. URL: <https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/pfbid02f7RwmQK85kncBu1mz2Et9QVcEFtNkfz1XxzkhZdnZnJ9pRnX5t7ntk58QA1ADNtNI>.

3. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні, 1 лютого - 31 липня 2023 р. Об'єднані нації. Права людини. Управління верховного комісара. Україна. 2023. URL: https://ukraine.un.org/sites/default/files/2023-10/23-10-04%20ОНСНР%2036th%20periodic%20report%20UKR_0.pdf.

4. Коваленко І. І., Бідюк П. І., Гожий О. П. Вступ до системного аналізу: Навчальний посіб-

ник. - Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 2004. 148 с.

5. Про протимінну діяльність в Україні : Закон України від 06.12.2018 № 2642-VIII : станом на 01 січня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2642-19#Text> (дата звернення: 07.10.2024).

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 09 серпня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2469-19> (дата звернення: 07.10.2024).

Ботнарєнко О. М.

кандидат юридичних наук, доцент,

докторант

*Харківського національного університету
внутрішніх справ*